

dr hab. Małgorzata Czerwińska, prof. UZ
Uniwersytet Zielonogórski

Recenzja rozprawy doktorskiej Pana mgra Sławomira Stępskiego pt.: „Dostęp do informacji w językach migowych w programach telewizyjnych europejskich nadawców publicznych”.
Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Wydział Filozofii i Nauk Społecznych. Toruń 2023, 396 s.

Promotor: dr hab. Małgorzata Fedorowicz-Kruszewska, prof. UMK

Problematyka zaspokajania potrzeb osób z niepełnosprawnościami w zakresie dostępu do informacji obecna jest w wymiarze teoretycznym i praktycznym działań specjalistów z zakresu nauk o komunikacji społecznej i mediach (w tym informatologów i bibliologów), pedagogiki specjalnej – czego dowodzi stosunkowo nieliczna, bardzo rozproszona literatura przedmiotu. Zainteresowanie tymi zagadnieniami wzrasta pod wpływem międzynarodowych i krajowych uregulowań prawnych, przyjmując postać materiałów poradnikowych dla podmiotów publicznych, zobowiązanych do przestrzegania podjętych zapisów prawnych. Niestety, stosunkowo rzadko podejmowane są badania stanu realizacji wzmiankowanych aktów prawnych, a do tego jeszcze wątpliwości budzi ich poprawność metodologiczna.

W świetle powyższego, szczególnego znaczenia nabiera zamysł badawczy Pana mgra Sławomira Stępskiego, którego przedmiotem są osoby głuche, posługujące się językami migowymi i adresowane do nich programy telewizyjne, tłumaczone na języki migowe i produkowane w językach migowych, używanych przez 51 wspólnot osób głuchych zamieszkujących 45 krajów Europy, będących w zasięgu 50 nadawców publicznych. Głównym nurtem rozważań jest specyfika dostępu do informacji osób głuchych oraz uwarunkowania i poziom jego zapewniania przez telewizyjnych nadawców publicznych w Europie.

Przedłożona do recenzji dysertacja doktorska składa się z 6 rozdziałów, uzupełnionych materiałem wprowadzającym (wstęp, wprowadzenie, zakończenie), materiałem uzupełniającym tekst główny (przypisy dolne – bibliograficzne i rzeczowe, ilustracje, wykresy, tabele, załączniki), materiałem informacyjno-pomocniczym (spis treści, wykaz skrótów, indeks przedmiotowy, wykaz ilustracji, wykaz tabel, wykaz wykresów, streszczenie w jęz. polskim, angielskim, polskim języku migowym - dostępne na stronie internetowej <https://s.step.ski/phd/>, również poprzez zeskanowanie kodu QR za pomocą urządzenia mobilnego), bibliografią (źródła i opracowania).
Rozdziały 1-4 mają charakter eksploracyjno-opisowy, rozdział 5 – metodologiczny, a rozdział 6 – empiryczny.

Wstęp i wprowadzenie (s. 11-29) – obejmuje wyjaśnienia odnoszące się do kontekstu teoretycznego, dotychczasowego stanu badań, przedmiotu badań. Prezentuje pytania i cele

badawcze, uzasadnienie wyboru przedmiotu badań. Podaje konceptualizację, metody i techniki badawcze, etapy postępowania badawczego. Objasnia strukturę pracy.

Podane, bardzo precyzyjnie, informacje teoretyczno-terminologiczno-metodologiczne świadczą o rozległej interdyscyplinarnej erudycji Doktoranta i dobrej orientacji w metodologii badań.

Wskazane byłoby konsekwentne stosowanie pojęcia „problemy badawcze” – problem badawczy bowiem przyjmuje formę pytania.

Rozdział 1. Niepełnosprawność słuchu – etiologia, istota, następstwa (s. 30-42) – przedstawia medyczne kryteria podziału uszkodzeń słuchu (etiologia uszkodzeń słuchu, stopień uszkodzenia słuchu, czas nastania uszkodzenia słuchu, umiejscowienie uszkodzenia słuchu), funkcjonalną, logopedyczną i pedagogiczną klasyfikację osób z uszkodzeniem słuchu. Odnosi się do kwestii terapii logopedycznej i znajomości języka dźwiękowego.

Tekst rozdziału zredagowany został na podstawie właściwie dobranej literatury przedmiotu z zakresu surdologii/surdopedagogiki/surdologopedii.

Godny uznania jest bardzo trafny wybór z rozległej wiedzy surdologicznej informacji ściśle odpowiadających potrzebom tematyki dysertacji.

Rozdział 2. Osoby głuche a dostęp do informacji (s. 43-71) – łączy wiedzę z zakresu informatologii i surdologii. Opierając się na ustaleniach terminologiczno-pojęciowych odnoszących się do informacji, dostępu i dostępności, barier informacyjnych - dokonano charakterystyki głuchego użytkownika informacji, zwracając uwagę na specyfikę barier informacyjnych, sposoby ich pokonywania, czyli edukacja osób głuchych, wymogi dostępności. Omówiono problem dostępu do informacji i przeciwdziałania barierom informacyjnym w świetle dokumentów międzynarodowych, odnosząc się do dokumentów o charakterze ogólnym, uwzględniających dostęp do stron internetowych i informacji audiowizualnych, języków migowych.

Zwraca uwagę duża sprawność Doktoranta interdyscyplinarnego ujmowania i prezentowania omawianych zagadnień.

Rozdział 3. Języki migowe w Europie – historia, charakterystyka, uwarunkowania prawne (s. 72-103) – prezentuje historię współczesnych społeczności głuchych i języków migowych w Europie, wyodrębniając okres do XVIII wieku, okres Rewolucji przemysłowej i jej konsekwencje dla społecznego funkcjonowania osób głuchych, początki szkolnictwa dla głuchych, Kongres Mediolański i jego konsekwencje dla metod edukacji. Dokonano charakterystyki porównawczej języków migowych i dźwiękowych - fonologia, alfabety palcowe (daktylografia)

i liczebniki proste, wybrane charakterystyczne cechy gramatyczne i leksykalne języków migowych. Odniesiono się do kwestii sposobów zapisu języków migowych. Omówiono kwestię legislacji języków migowych krajów europejskich (Konstytucje, Ustawy).

Doktorant oparł się nie tylko na znajomości literatury przedmiotu, ale również na swoich zainteresowaniach lingwistycznych oraz umiejętności posługiwania się językiem migowym.

Rozdział 4. Języki migowe w programach telewizyjnych europejskich nadawców publicznych – historia, legislacja, aspekty techniczne (s. 104-138) – na podstawie literatury przedmiotu oraz oryginalnego materiału źródłowego, przedstawia kształtowanie się oferty programów telewizyjnych w językach migowych, Obowiązki prawne nadawców, realizację programów telewizyjnych w językach migowych oraz z tłumaczeniem na język migowy. Wyjaśniono istotę tłumaczenia programów na język migowy – terminologię, wsparcie dla tłumacza języka migowego, warunki wykonywania tłumaczeń, rolę tłumaczy głuchych. Zaprezentowano kluczowe kwestie odnoszące się do programów telewizyjnych w językach migowych.

Zwraca uwagę wysoki poziom znawstwa Doktoranta w zakresie obranej problematyki badawczej – specyfiki psychospołecznego funkcjonowania osób głuchych, ich potrzeb w zakresie dostępu do informacji (w wymiarze merytorycznym i technicznym) oraz specyfiki produkcji telewizyjnej dla użytkowników głuchych.

Rozdział 5. Metodologia badań (s. 139-161) - przedstawia, częściowo powtórzone z Wprowadzenia, podstawowe ustalenia metodologiczne: przedmiot badań, pytania oraz cele badawcze, teren badań i próbę badawczą, organizację i przebieg badań, metody badawcze. Zaprezentowano, co stanowi niezwykle cenną wartość pracy, narzędzie badawcze – klucz kategoryzacyjny i instrukcję kodowania (kategorie „identyfikacyjne”, kategorie „operacyjne” - Czas trwania jednego wydania programu, tygodniowy czas trwania programu, dzień / dni emisji, pory dnia emisji, rodzaje i gatunki programów, wiekowe grupy docelowe, aspekt niepełnosprawności, źródło języka migowego, układ ekranu, wysokość tłumacza. Wyjaśniono ocenę punktową dostępu do informacji w programie – podstawa obliczeń, ocena dnia / dni emisji, ocena pory dnia emisji, ocena rodzaju i gatunku programu, ocena wiekowej grupy docelowej, ocena aspektu niepełnosprawności, ocena źródła języka migowego, ocena układu ekranu, ocena wysokości tłumacza. Omówiono metodę obliczania.

Zastosowane narzędzie badawcze jest rzetelne, obiektywne, precyzyjne, logiczne – co nadaje mu miano narzędzia wystandardyzowanego. Stanowi to niewątpliwie bardzo cenną wartość metodologiczną dysertacji, dając gwarancję rzetelności otrzymanych wyników badań, a co za tym idzie – poprawności wniosków.

Rozdział 6. Wyniki badań (s. 162-189) – zawiera, poprzedzone objaśnieniami wstępnymi, zagadnieniami statystycznymi, sposobem prezentacji wyników badań – prezentację cech programów w ujęciu całościowym - pory dni emisji, rodzaje i gatunki, wiekowe grupy docelowe, aspekty niepełnosprawności, źródła języka migowego, układy ekranu, wysokości tłumacza. Przedstawiono oferty programów przeznaczone dla wspólnot użytkowników języków migowych w Europie – ocena i opis. Zaprezentowano wnioski ze zrealizowanych badań, adekwatne do uzyskanych wyników, podkreślając ograniczoną liczbę wspólnot użytkowników języków migowych, posiadających dostęp do programów telewizyjnych emitowanych użytkownikom językach migowych, zróżnicowanie liczby godzin, pory emisji, a także różnorodność gatunkową i poziomu technicznego programów.

Zakończenie (s. 190-193) – zrealizowane zostało zgodnie z wytycznymi metodologicznymi dla tego typu tekstu w strukturze pracy badawczej. Przywołano w nim zatem założenia metodologiczne (cele i metody badawcze), wnioski z badań oraz bardzo trafnie określono postulaty badawcze i praktyczne.

Załączniki (s. 194-350) – w sposób czytelny prezentują pozyskany materiał badawczy, obejmując: listę państw, wspólnot użytkowników języków migowych oraz nadawców; katalog programów telewizyjnych; tabele danych.

Bibliografia (s. 351-379) – obejmuje bardzo bogaty wykaz materiałów polsko- i obcojęzycznych (głównie anglojęzycznych), z podziałem na źródła i opracowania.

Szacunek budzi rozległość, rzetelność, dokładność przeprowadzonych poszukiwań bibliograficznych, poprawność stosowanych opisów bibliograficznych.

W materiale informacyjno-pomocniczym na uwagę zasługuje Indeks przedmiotowy (s. 380-383), który niewątpliwie ułatwia studiowanie przygotowanego opracowania, a nie należy do często występujących elementów rozpraw doktorskich.

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska jest pierwszym wieloaspektowym, syntetycznym opracowaniem naukowym dotyczącym dostępu do informacji w językach migowych w programach telewizyjnych nadawców publicznych w Europie, obejmujących badaniami 43 państwa, 51 wspólnot użytkowników języków migowych.

Równie ambitne są obrane cele badawcze, tj.: syntetyczny opis przyczyn i wynikających z nich trudności w dostępie do informacji głuchych funkcjonalnie użytkowników informacji oraz sposoby przełamywania tych trudności; chronologiczne przedstawienie kształtowania się oferty programów w językach migowych na antenach telewizyjnych nadawców publicznych w Europie, będących w zasięgu poszczególnych wspólnot użytkowników języków migowych i opis współczesnego stanu

tego zjawiska; poszerzenie instrumentarium badawczego nauk o komunikacji społecznej i mediach, poprzez opracowanie narzędzia metodologicznego do oceny dostępu do informacji w językach migowych prezentowanej w programach telewizyjnych; ocena i porównanie dostępu do informacji w językach migowych rozpowszechnianej w programach telewizyjnych prezentowanych na antenach nadawców publicznych w Europie.

Należy podkreślić, że Doktorant sprostał temu postawionemu sobie merytoryczno-metodologicznemu wyzwaniu.

Badania oparte zostały na niezwykle precyzyjnie określonych założeniach metodologicznych. Uznanie budzi trafny dobór metod badawczych: metoda analizy i krytyki piśmiennictwa, metoda analizy treści (ang. content analysis), metoda statystyczna, metoda porównawcza.

Z uznaniem należy przyjąć odwołanie się do koncepcji metodologicznej badania zawartości mediów wg Bernarda Berelsona, co przyjęło postać opracowanego przez Doktoranta klucza kategorizacyjnego, stanowiącego zastosowane narzędzie badawcze. Należy tu jednak zalecić konsekwencję w stosowaniu pojęcia „narzędzie badawcze”, a nie „narzędzie metodologiczne”. Nadmienione drobne usterki terminologiczne i nieliczne błędy interpunkcyjne nie rzutują na wysoką wartość merytoryczną i formalną dysertacji. Warte podkreślenia jest, iż Doktorant sprawnie posługuje się językiem naukowym, odznaczającym się konkretnością, klarownością, logicznością wypowiedzi. Pracę cechuje duża staranność edytorska.

Konkluzja

Uważam, że przedłożona do recenzji rozprawa spełnia wymagania stawiane rozprawom na stopień doktora i wnoszę o dopuszczenie mgra Sławomira Stępskiego do następnych etapów, przewidzianych odpowiednią procedurą.

Jednocześnie wnioskuję o uhonorowanie rozprawy Pana mgra Sławomira Stępskiego wyróżnieniem – co uzasadniam oryginalnością i znaczeniem teoretyczno-praktycznym podjętej przez Doktoranta problematyki badawczej, poprawnością metodologiczną przeprowadzonych badań, rzetelnością badawczą na wszystkich etapach procedury badawczej oraz starannością edytorską przedłożonej dysertacji.

dr hab. Małgorzata Czerwińska, prof. UZ

Małgorzata Czerwińska

Zielona Góra, dn. 31.08.2023.